

KÁNTOR LAJOS

TÖRTÉNELMI IRÓNIA

■ Műhelynapló a megtartó melankóliáról. Ezt a műfaji megjelölést írta Lászlóffy Aladár *A jerikói trombitás* cím alá, a mi kiadásunkban (mármint a KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaságnál) 1994-ben, az Ariadné sorozatban megjelent kötetben. A címdalra pedig ilyen tulajdon- és köznevek kerültek egymás mellé és alá:

Szarajevó Jalta Málta Bosznia Palesztina
Ulster Alexandria Pompeji Kolozsvár
börtön hajótörés láger hadsereg
lélekvesztő útvesztő nemzetvesztő

És egy kicsit lennebb:

Goebbels Al Capone Thomas Morus Einstein
Pro Ceaușescu Alapítvány Pro-mánia

A kötet a szerző *Bizalmassági indítványával* indul, utal bizonyos polgármesteri mesterkedésekre – Kolozsvár gyászos Funaréveit éltük –, aztán a bizalmatlanságot és bizalmat a rá (L. A.-ra) jellemző iróniával így vegyíti egy mondatba: „Nem, jönni fog, aminek jönnie kell, nem mi állunk legrosszabbul az egy főre eső uszítás, hörgés, hazugság tekintetében; és az egy főre eső érvelés tekintetében sem.”

Aladár tulajdonképpen költői megszólalása óta mindig a történelemmel érvelt, akár a legabszurdabb társítások beiktatásával. Esszéiben ez az eszköz, gondolkodásmód még hangsúlyosabb lett, a történelem iróniáját aknáztta ki, szinte bármilyen kérdésről legyen szó. Barátait, ismerőseit magával ragadó humorával az élőbeszédben győzte meg – olvasóit már nehezebb helyzetekbe hozta, oly mértékben záporoztatta rájuk ötleteit, tudását, hogy követni minden szó-, fogalom-, gondolatkapcsolást nem volt könnyű. *A jerikói trombitás* címjétekaiból néhány: *A sznobériai garnizon; A villamos, amivel integetnek, Bunkó sapiens, a hajótörött, Túl a tolerancián... boldogok leszünk, Kövön alul nem szabad!, Kant, kantine, karantin... Ott, ahol zúg az a négy golyó...*

Sír a múlt előttem... És toldjuk meg példatárunkat a *Korunk-repertórium*ból (1990–2000): *A szolgálatos Adolf Visszarionovics, Pályarabok éneke, Levétel a falvédőről, Hozsánna és a vénék, Több gondolat bánt engemet, Tele vagyunk vízióval, Rodostorinó, Autonóm hólabda, Az internet nélküli ember.* Vagyis elferdített szólásmondások, slágerek, népdalok, történelmi, irodalomtörténelmi, művészettörténelmi utalások, el egészen a modern technikáig, no meg a politikai jelzéséig. Bárhol beleolvassunk ezekben a rövidebb-hosszabb esszéikbe, aktualitásokba ütközünk. A konkrét helyzetekre talán már nem is emlékszünk, a lényeg azonban többnyire megfejthető. Például az *Olvasatokban*: „Összeültünk tehát. Ma tárgyaljuk a vicsorgás jogának s a bunkóesztérgálás általánosításának fejlett törvénycikkelyeit, első olvasatban. Addig is vagy gyerünk a büfébe, vagy játszunk önmegtartóztatást, önrendelkezést s persze önfelszámolást. Egyáltalán játszunk a szavakkal: totalitárius pluralizmus avagy a pluralizmus totalitárisa – ide vele, lesz belőle lótakaró, borjúra gatyá, disznók elé vetett gyöngysor, ki mint vet – ugyanis –, úgy lesz disznó az utókor szemében. Ki mint hint. Port. Ahelyett, hogy törölné, a kredencről, a Szfinxről, a környezetéről, ugyebár. Vita, ha nem is túl dolce, de vita az ellenfelek közt, s vita a társak, testvérek közt, vita a test meg a lélek közt. Lélekvesztő. Útvesztő. Nemzetvesztő. Észveszejtő.” Az erdélyi, a romániai, a magyar horizonton messze túltekint. Erre utal az *Ott, ahol zúg az a négy golyó...* Akkor hát innen is egy kis idézet: „Becsapódás becsapódás után. Kiábrándulás kiábrándulás után. A demokrácia pedig nem működik. Se a hazai szabású, de, sajnos, az angol-francia fazonú sem. Északír iskolába se járathatom nyugodtan az írni tanuló gyermekeket. Nem kell ahhoz a Dinári-Alpokba menni, hogy egy kicsit helyi világegés, leégés érjen. Gyönyörű példákat produkálnak francia és német, nemeseen görög városok is. Sajnos – mert hiszen akkor könnyen rajtafogható, görény-

lyukába parancsolható volna – nem csak a Balkánon tombol a család, a türelmetlenség, az önkény, a másként-ézés és -gondolkodás visszautasítása: mint valami globális veszettség, úgy tör ki a négy évvel ezelőtti fellegzés után. Este van már, késő este. Atomtűzek égnek messze.”

A kilencvenes évekre már rég továtűnt Lászlóffy Aladár feltétlen haladásba vetett hite, bizalma, fogadkozása a nemzedék, nemzedékünk nevében. A történelmi tanulás lebontotta ifjúságának hivatalos rangra és világnézetre emelt álomvilágát (amely iskolai éveinkben nem minősíthető egyszerűen konjunkturális körülménynek!). Példázní ezt a gyökeres változást Aladár életvitelében, életművében sokféleképpen lehet – az egyik legszarkasztikusabb, legkegyetlenebb szöveg *Kant, kantin, karantin...* cím alatt olvasható (*A jerikói trombitásban*). Már csak azért is kíváncsiok behatóbb újraolvasásra ez a Lászlóffy-esszé, mert szembeíthető a két évtizeddel korábbi szabad verssel; a *Kant mester sétál Königsbergben* 1974-es kötetében, *A következő ütközetben* található, és Lászlóffy világlátásának azt a közbülső (?) szakaszát jellemzi, amelyben levetve a túl-ideologizáltságot, a humánusra, a magyar és az egyetemes kulturális örökség kiemelkedő teljesítményeire figyel, tulajdonképpen már elfordulva a marxista tanítástól.

Olvassuk először a Kant-verset.

A barokk téren egy barokk pillanat hallgat. Valahonnan ide özönlött az este, és csillapít mindent, máris csak pihég az élet, a lámpafénytől párnákon elalél, ahogy illik, s idedobta a fénylő háztetők hullámaira a teleholdat. A megálló labdát, melynek megörvend a tó. Ezt fokozni nem lehet már, sem étellel, sem halállal. Ajándékozz háromszáz lépést az utcának, mindegy, honnan, semmit a lábért, a tüdőért, nyomorért, koponyáért, füléért-farkáért semmit, összesen háromszázat az egészért, naponta. A legkevesebbet. Mert ember emberért, világ világért, természet természetért s történelem történelemért meggett ma is mindent: szöszmötöltek a szabóműhelyek, a kender is nőtt, pirult az alma, vakult a másoló, lihegett a kovács, izzadt a bírós a katona, s szalmakazalban és ágyban befejezték legújabb leckéjük a lehelet-akadémiák. Szellem a szellemért. Én visszafajított lélegzettel sétálok át egy nyugalomba. Természet emberért, ember történelemért, történelem a vilá-

gért. Három-háromszázat. Ha palotát falazok, tőkésítok, lázadok, varrok, sütők-főzők, csábítok, versifikálok, vagy fejem cserélem a részegekével, ezt fokozni nem lehet már, sem életben, sem halálban.

Idilli königsbergi világ? Ahol Kant mester nyugodtan sétál a barokk téren, barokk pillanatban. Teljes béke. „Mert ember emberért, világ világért, természet természetért s történelem történelemért meggett ma is mindent” – vagyis tette minden a dolgát, „s szalmakazalban és ágyban befejezték legújabb leckéjük a lehelet-akadémiák”. Kant mester visszafajított lélegzettel sétálhat át egy nyugalomba.

És mi következik a „kanti békére”?

Amire Kant sétáinak hetvenes évekbeli megidézésében még utalás sem történik, az most már alaphelyzet. „Kant soha életében el se hagyta szülőföldjét, és esti sétái közepette avagy után megajándékozta az emberiséget az emberi nem csúcsteljesítményeinek érzetével” – ám „két világháború hibái és bűnei felemésztették a lerovandó hálát néhány efféle rekordért, felélték az erkölcsi tőke utolsó morzsáit is. Königsberg mint ennek szimbóluma válik egyszerre romhalmazzá és Kalinyingráddá, ami korábban sosem volt, ugyebár.” Hogyan is történt ez? „A németek – a szokásos summás ítékezés szerint – »kivették ugyan a becsületüket«, de »nesztek igazság«-alapon aztán jött az elmúlt negyvenöt év orosz imperializmusa, egy kis bosszúszomj, és sok alacsonyabbrendűségi komplexus meglovagolása révén az internacionalizmus fasizmusával mára semlegesítették, egyenesen feledtették a náci cik egykor velük párhuzamosan dúló bolszevizmusát. Hogy is mondja a régi jó hekuszláger: – alszik a város, reggelre megtudjuk, ki lesz a káros...”

Innen kezdve aztán áradnak az emlékek, régi-új történések felidézésével. Königsberg falainak maradéka után elsőként a berlini fal. „Már alig létező berlinek igazán csak most: lebontva megmaradt dévavár-falai.” A Besztercéről, Aradról, Szebenből, Küküllővárból megvásárolt németek. (Ez ugye Ceaușescu Romániájának közelmúltjából toltul fel.) Salamoni ítéletek az újabb idők-ből. A világgözüvélemény, a NATO, az ENSZ; mert „nem mindegy: hol is áll egy-egy üteg Szarajevó körül a hegyeken, ahonnan amikor csak akar, belő a piacra, s csak úgy sze-di az áldozatokat. Hát az önámítás, a történelemhamisítás kobaltgázuinak sugárhatása

milyen mutációkat okozhat? Vajon az ilyen-
minek mekkora szerepe volt abban, hogy a
szorgalmas, precíz, tiszta németiségnek egy-
szer csak – Kant és Goethe után, Röntgen
után – Európa-szerte berügatták a lelkét,
hogy zsinagógák és melegházak ablakait ver-
je be, tapossa láncfalpak alá, préselje szöges-
drótok közé. Kant, kantin, karantin...” (Az
„é” átcserélése „i”-re – „karantin” – meg-
engedhető; ennél keményebb tréfái voltak-
vannak a históriának...)

Újabb fordulat, illetve történelmi folyto-
nosság: pár millió orosz is kisebbségi sorba
keveredett, és „Moszkva máris Mater
Dolorosaként viselkedik, egészen jól beleil-
leszkedett a szerephe, a hirtelen váltott álarc-
on bővedes-bőven omlanak alá a krokodi-
luskönyvek ama szegényekért...” Mert hát
„létezik egységes nemzet szétszórvá is. Mint
a német, a lengyel, a magyar, a román s most
már az orosz, akár öt-hat országban is.” Be-
jönnek a 20. század végi történelemfel-
mondásba sajátosan romániai nevek, mint a
költő-szenátor Păunescu (miután 1989 de-
cemberében megúszta Bukarestben a lincse-
lést, és Ceaușescu udvari költője a „forradal-
mi” hatalom szenátusában lett a kultúra
felelőse!) vagy ugyanezekből az évekből a
szintén gyászos szerepre vállalkozó Rosen
rabbi. Az általuk ajánlott álom: „vala-
mennyi, románok, magyarok, szászok,
szerbek, ukránok táncoljunk saját nemzeti
viseletünkben – román táncot... Nehéz lojá-
lisan lenni, »ha megversz is imádlak én, te
drága jó apacs nagyrománia, nagyszerbia,
nagy magyarország, nagyakármi« alapon,
miként azt Rosen rabbi ajánlja. Nehéz azok-
hoz igazodni ugyanis, akik a kvantumme-
chanika korába belopván a kantinmechaniz-
must, ezt árulják-kínálják kultúr- meg egyéb
fölény gyanánt.”

Jött itt aztán minden, teljes hadargással:
Betlehem, Biafra, Baku, Baszkföld, Észak-Ír-

ország. „Egy fél évezrede hirdették meg, s
lám, azóta kitar, hogy »cuius regio, eius
religio«... Kant. Kantin. Karantin. Drága, de
halott régiók! Az a Temesvár, Torda, Gömör
és Gorlice, Kassa és Caracal, Medgyes és
Maribor, amelyben születni, élni és meg-
halni adatott.” És bejön a képbe Amerika
Hollywooddal („eredetileg nem filmváros,
hanem csendes kis apátság volt valahol
Skócia északi részén”), de „Palesztina déli
felében is van több ezer éve egy Arad”. És
a személyes vallomás: „Egy környezet,
melybe mint gyermekkori díszletbe vissza-
vágunk, pedig az az ez meg az már csak
bennünk él, csak mi követeljük s szerezzük,
vásároljuk vissza, mint valami kicsit komo-
rabb, szomorúbb boltosdiban, cserebere-
fogadom, bűvös színhelyeket, mert abban
reménykedünk, hogy még összejöhet, meg-
ismétlődik az egykori varázslat. Pedig az a
magyarság, az a németiség, az a zsidóság,
szlovénység, rácság, románság nincs már.
Azok a mi kedves halottaink és jeles vagy
jeltelen temetőink.”

Még két bő oldalon tart, szövődik az
asszociáció-lánc, a „Kant. Kantin. Karantin”
továbbgörgetése. Volgai németekkel, erdélyi
szászokkal, indián holokauszttal. És vissza-
tér önmagunkhoz: „A magyarságnak pedig a
meghagyott ezeréves anyaországdarabbal
szomszédos államokban él a harmincöt szá-
zaléka; ezen civakodni lehet és talán kell is,
de ez már nem jelent semmilyen patetikus
veszélyt, bárhogyan rezgettessék is áriázás
közben a hangjuk mindkét oldalon a bohóc-
kodó vezérszónokok.”

Kant, kantin, karantin. Világtörténelem.
Nemzeti történelem. Befogadásra kész ha-
talmatlan tudás, tárgyismeret. És jó adag nosz-
talgia. Költészet. Szabad vers. Áradó,
amelynek nem lehet határt szabni. Csak
most prózában történik. Illetve esszében.

Vitában mindenkivel, önmagával is.

ERDÉLY ÉS EURÓPA – KUNCZ ALADÁR ESZMERENDSZERÉBEN

■ A magyar irodalom közel kilenc évszázá-
dot átfogó története során mindig az európai
kultúra szerves részének tudta magát, akkor
is, ha erősebb érdeklődéssel fordult a maga
identitásának távoli, keleti gyökereihez, és
akkor is, ha azt kellett tapasztalnia, hogy a

nyugati világ kevés megértést tanúsít a ma-
gyarságnak eme történelmileg kialakított
(Szent István által megalapozott és szentesít-
ett) azonosságvállalása iránt. Voltak persze
törekvések, észleltünk ilyeneket a jelenben
is, amelyek retorikai eszközökkel mintegy

háttérbe kívánták szorítani a nemzeti és kulturális identitásnak ezt a meghatározó karakterét, ezek azonban mindig alulmaradtak a történelmi hagyományokkal, a kulturális értékekkel és a nemzet igazi érdekeivel szemben. A magyar nemzet európai nemzet, és a magyar irodalom európai irodalom, ahogy tudta ezt Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula (a hosszú névsort még folytathatnánk), és ahogy tudták ezt a Trianon után kibontakozó erdélyi magyar irodalom mára klasszikus rangot kapó mesterei: Kós Károly, Bánffy Miklós, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tamási Áron – és természetesen Kuncz Aladár.

Erdély és Európa fogalmának nem pusztán művelődéstörténeti, irodalmi, hanem nemzetstratégiai és erkölcsi értelme volt Kuncz Aladár gondolkodásában, az egész helikoni íróközösség gondolkodásában. Mondhatnám, ugyanolyan „szakralitást” kapott, mint Magyarország és Erdély fogalma: az emberi, írói személyiség alapvető tulajdonságait határozta meg. Kuncz egyénisége, világképe olyan magyar szellemi műhelyekben alakult ki, mint a kolozsvári piarista gimnázium, a budapesti Eötvös Kollégium és a *Nyugat* körül gyülekező írók közössége, mindezek a műhelyek európai gondolkodásra és öntudatra nevelték, és ezen a lelki-ségen az sem hagyott igazán nyomot, hogy fiatal emberként jóformán fél évtizedet kellett igazságtalanul, megalázó módon az általa mindig nagyra becsült és szeretett Franciaország börtöneiben elszenvednie. Mindig különbséget tudott tenni, mondjuk, Clémenteau és Romain Rolland, a francia sovinizmus és a francia kultúra között.

Kuncz Aladár és általában az „erdélyi gondolat” hívei őszintén hittek a sajátos erdélyi fejlődés és a sajátos erdélyi kultúra eszméjében, ám korántsem hirdettek elzárkózást és nemzeti öncélúságot. Ellenkezőleg, az önként vállalt regionális elkötelezettséget magasrendű európai igényességgel kötték egybe, a szűkebb erdélyi láthatárt az egyetemes emberi horizont felé kívánták tágitani. Semmiféle ellentétet sem találtak a maguk erdélyisége, magyarsága és európaisága között: személyes identitásukat ez a három fogalom alapozta meg. Az európai tájékozódás máskülönben a történeti Erdély nemes örökségéhez tartozott. Hívei a regionalizmusnak azzal a modern változáttal tartottak rokonságot, amelyet Charles Ferdinand Ramuz, a Vaud kantonbeli svájci

francia író képviselt, aki a „vidéket” és a „világegyetemet” szerette volna kibékíteni, szülőföldjén keresett biztos támaszt, egy-szersmind túl akart haladni a tájirodalom szűk körén. A kisebbségi lét körülményei között az erdélyi magyar irodalom már első eszmélésétől fogva (nem kis részben Kuncz Aladár ösztönzésére) európai kitekintésre készült, és az irodalom nemzeteket egymáshoz fűző erejében reménykedett. Arra számított, hogy az európai érzés és tudat körében találkozhat a román és az erdélyi német (szász) irodalommal, s ebben a körben újíthatja meg természetszerű egységét az egyetemes magyar művelődéssel. Erről a természetes nemzeti egységről, akárcsak az őszinte hittel vállalt európaiságról, sohasem akart, sohasem tudott lemondani.

A regionális irodalom eszméje, elsősorban Kuncz Aladárnál, egy korszerűsített európai tájékozódás kiindulása volt. Kuncz a *Nyugat* mozgalmában kereste személyes útját és irodalmi ideáljait, a francia irodalom vonzaskörében nevelkedett európai polgárnak tartotta magát. A világháború súlyos tapasztalatai nyomán kényszerült szakítani korábbi esztétizmusával, világfiás életelvével. A cselekvő európai humanizmus szószólója lett, elsősorban Romain Rolland és Thomas Mann eszméit, vagyis a hagyományos európai lelkeség történelmileg igazolt értékeit követte. A transzszilván regionalizmust úgy tekintette, mint ennek a cselekvő humanizmusnak közép-európai őrhelyét, s az erdélyi irodalomtól azt várta, hogy az országhatárok fölött átvélő európai szellemiség gondozója legyen. „Úgy látszik – jelentette ki *Tíz év* című, az *Erdélyi Helikon* 1928-as évfolyamában közreadott írásában –, hogy a végsőkig kiélezett, legtöbbször erőszakoltan összeforrasztott nagy egységekkel szemben a népi és műveltségi részlegességek mindinkább öntudatra ébrednek, s a maguk sajátosságaihoz való visszatérésben az európai kultúra felfrissítését készítik elő.”

Kuncz Aladár érdeklődéssel figyelte Európában kifejlődő regionális és nemzeti irodalmakat, az *Erdélyi Helikon* szerkesztőjeként szervezte meg sorozatos ismeretüket. E regionális és nemzetiségi irodalmakat mintegy műhelynek képzelte el, amelynek vállalnia kell Európa jövődjét szellemi egysége és az egyetemes emberi eszmények szolgálatát. „Európa – írta 1924-ben *Erdély az én hazám* című vallomás esszéjében – a termékeny, haladó szellemű nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező

regionalizmusok útján juthat el. Előbb össze kell törniök a műegységeknek a lehető legkisebb darabokra, hogy egy új és összegző szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet.” Ebben a gondolatban Babits Mihállyal találkozott, aki az *Erdélyi Helikon* 1930-as évfolyamában (a szerkesztő Kuncz Aladár kezdeményezése nyomán) közreadott *Európaiság és regionalizmus* című írása szerint maga is úgy látta: „a kis irodalmak reménye, hogy fontosat és izgatót mondhasanak ma, amikor a nagyok is alig tudnak ilyet mondani.” Kuncz Aladár Erdélyt vallotta hazájának, ugyanakkor az európai kultúra és lelkiség egyetemes érdekei szerint gondolkodott. Szülőföldjét „virtuális Közép-Európának” látta, amely nemzeti és művelődési változatokban bővelkedik, s ezekből a

változatokból képes történelmi egységet alakítani. Ennyiben a hagyományos (és Trianon után nem véletlenül felélesztett) „közép-európai gondolat” sajátos erdélyi magyar műhelyét alakította ki – nem egyedül a helikoni irodalom képviselői közül.

Ezek a nyilatkozatok, mondhatnám: írói vallomások meggyőződésem szerint a jelenben is érvényesek: stratégiai útmutatást jelentenek. Ahogy hasonló stratégiai útmutatás olvasható ki mind a kolozsvári *Erdélyi Helikon*, mind a budapesti *Nyugat* íróinak gondolataiból. Egy nem kevés kulturális-ideológiai zavarossággal átitatott korszakban nagyon is szükségünk van most idézett nagy szellemeink tanácsára.

Pomogáts Béla

